

LUCIE STORCHOVÁ (ed.), *Koncepty a dějiny. Proměny pojmů v současné historické vědě, Dolní Břežany 2014, Scriptorium, 452 s.,* ISBN 978-80-87271-87-2

Ačkoli řada našich historiků nepochybně pociťuje potřebu zabývat se teoretickými otázkami vlastní badatelské i autorské praxe, teorie historické vědy zůstává po mém soudu stále spíše tabuizovaným územím, do něhož se většina badatelů, vysokoškolských pedagogů i univerzitních posluchačů vydává jen nerada. Navzdory tomu: bez jistého teoretického zázemí se kvalitní historická práce neobejde, byť by bylo neuvědomované, popřípadě nepřiznané, přítomné *jen* v podobě sotva postřehnutelné součásti historikova myšlení, jím zvolené koncepce a celkového vyznění jeho díla, nebo bez jakýchkoli průtahů zděděné po předcházejících badatelských generacích. Takovým způsobem pracuje značné množství renomovaných historiků a ojedinelé nejsou ani názory, že jakékoli teoretické úvahy o historické vědě a historiografii, resp. diskuse o povaze a podstatě historického poznání jsou vlastně bezpředmětné a především nepotřebné.¹ O to cennější jsou promyšlené teoretické práce vyznačující se nejen vysokou kvalitou, ale do značné míry i provokativním vyzněním.² Kniha *Koncepty a dějiny*, ambiciózní dílo poměrně početného autorského kolektivu vedeného Lucií Storchovou, k nim nepochybně patří. Na jedné straně formou rozměrného slovníku přináší detailní výklad tří desítek hesel (pojmů a kategorií moderní historické vědy, ukazuje čtenářům, jak se měnilo jejich pojetí, jakým vývojem procházely jejich obsahy a nezřídka i jejich metodologická uchopení), přičemž u většiny z nich autoři

- 1 K problematickému postoji vůči teorii historické vědy (a filozofii dějin) v české historické vědě MILOŠ HAVELKA, *Úvod do filozofie dějin: tradice, možnosti, koncepty*, in: *Filozofie dějin, problémy a perspektivy*, (ed.) Ivana Holzbachová, Brno 2004, s. 44–45. Rovněž ZDENĚK BENEŠ, *Obtížné pojmy, či pojmy na obtíž? Teorie a filozofie dějin v české historiografii*, in: *Filozofie dějin, problémy a perspektivy*, s. 71–84.
- 2 K takovým textům patří bezpochyby JAN HORSKÝ, *Dějepisectví mezi vědou a vyprávěním. Úvahy o povaze, postupech a mezích historické vědy*. Praha 2009. Z novější produkce je třeba upozornit na soubor textů *Základní problémy studia moderních a soudobých dějin*, kde nanejvýše třetí oddíl s názvem *Pojmy, procesy a fenomény* řeší konceptualizaci některých kategorií historického poznání: JANA ČECHUROVÁ, JAN RANDÁK (edd.), *Základní problémy studia moderních a soudobých dějin*, Praha 2014, s. 451–731. Naopak z titulů dřívějších je třeba připomenout knihu JAROSLAVA MARKA, *O historismu a dějepisectví*, Praha 1992, která reflektovala některé základní kategorie historického poznání, například pojem fakt, metodu, otázky historického díla apod.

naznačují i výhledy směrem k jejich budoucím proměnám a způsobům využití. Vedle toho podněcuje k přemýšlení nad elementárními otázkami historie a historického poznání. Domnívám se, že knize lze přisoudit tři základní atributy: je systematická, komplikovaná a otevřená.

Systematičnost je dána již samotnou architekturou knihy, kterou autoři vysvětlují v úvodu, jinak pozoruhodně krátkém a v rozporu s textem publikace prostě stylizovaném. Jak Jan Horský, Michal Pullmann, Jiří Růžička, Lucie Storchová a Karel Šima uvádějí, jejich cílem bylo „zmapovat proměny základních konceptů poválečné historiografie, a to jak v jejich teoretické reflexi, tak v konkrétních způsobech jejich aplikace“. Takto široce vymezený cíl naplňují výkladem třiceti pojmů, rozdělených do tří, resp. čtyř oddílů. Z úvodu se dozvídáme, jakou strategií byli vedeni při tvorbě obsahu jednotlivých částí. Pravděpodobně by celá struktura knihy byla na první pohled srozumitelnější, kdyby každý z oddílů byl opatřen nikoli pouze římskou číslicí, ale i jistým jednotícím entree, kde by výběr jednotlivých hesel byl detailněji vysvětlen a jejich souvislosti v rámci jednotlivých celků předem zřetelněji artikulovány. Leckterý čtenář by se tak možná cítil mnohem méně zmaten a nemusel by si klást otázky, proč právě společnost, kultura a politika apod.? Prostá forma hesláře by tím byla sice narušena, avšak k možnostem propojit jednotlivé výklady a dospět ke komplexnějšímu pohledu by se čtenář dopracovával snáze.

Ona systematičnost *Konceptů a dějin* plyne především z široce pojatých analytických výkladů orientovaných jak na obsahovou, tak na formální stránku zvolených pojmů a kategorií. Ačkoli se na vzniku knihy podílelo celkem patnáct autorů, postupují ve svých výkladech poměrně jednotně. U většiny hesel je nejprve definován jejich význam, následně je sledována postupná konceptualizace pojmů v chronologickém kontextu 19. a především 20. století, uváděny jsou mnohé teorie a k nim vztahující se definice, související pojmy. V jednotlivých textech lze v podstatě vysledovat hierarchizované struktury obsahů, významů, vazeb a vzájemných vztahů. (Osvědčilo se mi číst knihu s tužkou v ruce a vytvářet si orientační schémata.) Zmiňována pojetí jsou protichůdná i souhlasně koexistující, resp. ze sebe vycházející. Jako mimořádně přínosnou chápu snahu většiny tvůrců postihnout současné, resp. nejnovější trendy v užívání analyzovaných pojmů a kategorií a potřebu naznačit perspektivy dalšího očekávaného vývoje, resp. predikovat jejich konkrétní budoucí proměny. Tato systematičnost nám záhy umožní překonat rozdíly pramenící z individuálního stylu jednotlivých autorů a mít zcela reálná očekávání toho, jakým způsobem bude veden výklad dalších pojmů.

Druhým podstatným znakem knihy je komplikovanost. U teoretického textu lze jen stěží očekávat snadné porozumění, nicméně ona složitost vyplývá po mém soudu nejen z podstaty jednotlivých pojmů. Některé části textu působí až pře-

kombinovaným dojmem, vyvolávají dojem jakési metateorie, avšak tato teorie o teorii předpokládá již jisté znalosti problematiky, které ale nelze u všech čtenářů predikovat. Tím se dostávám k otázce: Komu je kniha vlastně určena? Autoři v úvodu uvádějí: „Knihu jsme sestavili tak, aby s ní mohli pracovat stejně dobře studující, kteří budou potřebovat rychle vyhledat informace, například o tom, jak se ve starším bádání definoval a pojímal městský prostor, i praktikující historici a historičky, kteří si budou chtít prohloubit přehled o některém dílčím tématu či konceptuální diskusi.“ *Koncepty a dějiny* se navíc otevřeně hlásí k dnes již legendárnímu *Úvodu do studia dějepisu*, který v polovině 80. let minulého století vydal kolektiv autorů vedený Miroslavem Hrochem a který se na dlouhá léta stal základním studijním materiálem pro budoucí historiky i učitele dějepisu. Jakkoli je tato vazba pochopitelná a logická, obávám se, že pro většinu studentů historie se *Koncepty a dějiny* ocitají na hranici zvládnutelnosti a uchopitelnosti, a to právě díky své složitosti. S jistým omezeným úspěchem se mi je podařilo výběrově zařadit do výuky předmětu teorie historické vědy v posledním ročníku magisterského studia historie. S jejich výraznějším uplatněním lze počítat (snad!) v doktorském studijním programu, na druhé straně posluchač doktorského studia by již měl mít o mnohých teoretických otázkách svého oboru jistou představu. Pro praktikující historiky a historičky by se pak *Koncepty a dějiny* měly stát přirozenou součástí příruční odborné knihovny, avšak i v tomto směru jsem spíše skeptická, i když potenciál knihy je obrovský. Má předpoklady k tomu, aby byla inspirující a aby napomohla českou historickou vědu v pravém slova smyslu rozhybat.

Třetím charakterotvorným znakem celku knihy je podle mého soudu otevřenost, do značné míry provokativní a stále provokující. Dojmu otevřenosti se nemohu ubránit ani po opakovaném čtení *Konceptů a dějin*. Zcela se ztotožňuji s názorem autorů, že by kniha měla být čtena systematicky, neboť skutečně jedině tak lze dosáhnout propojení jednotlivých konceptů, chápání a promýšlení vzájemných souvislostí, podobností i kontroverzí, nicméně ani naplnění tohoto předpokladu mě nezbavilo dojmu jisté neukončenosti. Budu-li ke knize přistupovat z opačného úhlu pohledu, jako nejuzavřenější se mi jeví první oddíl, věnovaný těm nejzákladnějším kategoriím historické vědy. Připustíme-li jisté zjednodušení, mohli bychom říci, že autoři přicházejí v této části s poměrně složitým výkladem obvykle jednoduše vnímaného. Nad podstatou pramene, metod, chápáním času a prostoru, pojetím historického faktu apod. je zvykem se spíše nezamýšlet. Tyto kategorie jsou brány jako samozřejmé, víceméně dané. Jsou srozumitelné. Jednotlivé výklady nám tak umožňují podívat se na ně především z hlediska jejich vývoje a zamyslet se nad nimi skutečně teoreticky. Rovněž výběr hesel zařazených do prvního oddílu mnoho podnětů k diskusi nenabízí a nelze s ním než souhlasit.

U zbývajících oddílů knihy si kladu otázku, zda by bylo možné zařadit do nich i další hesla, přesněji řečeno, proč do nich další hesla zařazena nebyla? Odpověď částečně nabízejí sami autoři, když uvádějí, že ve druhém a třetím oddílu, resp. ve druhé části knihy, se objevují hesla odpovídající významným konceptualizačním zlomům reflektujícím nezřídka jazykový a kulturní obrat 90. let 20. století. Tato hesla se dílem odvíjejí z německého jazykového prostředí (společnost, politika, kultura, hospodářství), dílem vyvěrají z angloamerického okruhu (třída, gender, etnicita, rasa). Zcela tradiční kategorie vyrůstající z hloubky 19. století jsou tak postaveny vedle kategorií postihujících stejné či odlišné, reprezentujících pozdější a inovativnější směry historického bádání. Ačkoli se jich autoři zcela přirozeně nejednou dotýkají napříč jednotlivými výklady navíc také v ostatních částech knihy, nemohu se ubránit otázce, proč zůstaly víceméně opomenuty kategorie a koncepty profilující se převážně ve francouzské historiografii jako například každodennost, mentality, imaginace apod., a s nimi více či méně související pojmy jako například elita/elity či kolektivní reprezentace.

Čtvrtý oddíl *Konceptů a dějin* přináší přehled o vývoji zcela běžně užívaných kategorií, jež v historiografické praxi často přerůstají v samostatná témata, konkretizovaná výzkumy jednotlivých badatelů i badatelských týmů. Výběr je velmi pestrý. Autoři nás postupně seznamují s podstatou a proměnami pojmů *identita, paměť, modernizace, věda/vědění, diktatura a autoritářské režimy, válka, zbožnost, město, krajina*. Jde o skutečnosti nepochybně velmi frekventované, tím spíše se však ptám, proč mezi nimi scházejí neméně atraktivní a moderní historiografií často reflektované kategorie jako například umění nebo venkov/vesnice, demokratické systémy? K nim mě ostatně dovedly prosté asociace, když jsem se zamýšlela nad výklady pojmů, jež naopak do čtvrtého oddílu zařazeny byly.

Je tedy zřejmé, že se k obdobnému pojednání nabízí celá řada dalších pojmů a pozoruhodný heslář by mohl být ještě rozsáhlejší. Nicméně respektuji právo autorského kolektivu vymezit obsah a rozsah díla stejně jako poznámku o praktických limitech celého projektu, jež se objevuje v úvodu knihy. Kladu si však otázku: Proč právě tyto pojmy a ne jiné? Mohou být příčinou badatelská zaměření a dosavadní badatelské praxe jednotlivých autorů, s nimiž příslušné partie *Konceptů a dějin* nejednou velmi dobře korespondují? Zcela záměrně ponechávám tuto otázku otevřenou.

Navzdory vyřčeným postřehům a otázkám, které by snad mohly ukazovat na jisté rozpaky, jež ve mně *Koncepty a dějiny* vyvolaly, nezbývá mi než konstatovat, že jde o počín až záslužný a významný. Autorům se nepochybně podařilo významně umořit dluh, kterým byla česká historická věda zatížena, neboť podobný text či přesněji řečeno soubor textů zde fatálně chyběl. Ocenit je třeba i skutečnost, že tvůrci dokázali na řadě míst vytěžit patrně maximum i z českého

vědeckého kontextu a podařilo se jim poukázat na momenty, v nichž byla česká historická věda schopna přesáhnout sama sebe a vyvázat se ze zrádného bezpečí tradičního provincialismu. Ke cti autorů je třeba přičíst rovněž velmi vysokou formální úroveň publikace, která disponuje více než padesátistránkovým seznamem literatury, v němž nezůstalo opomenuto snad žádné zásadní dílo související s vykládanou problematikou. Jejím pochopení pak počínaje druhým oddílem napomáhají graficky odlišené části textu, kde autoři uvádějí konkrétní příklady souvisejících monografií, studií a sborníků. Konečně orientaci v textu usnadňují nejen mezitextové odkazy, ale i jmenný a věcný rejstřík, což je v dnešní knižní produkci stále méně časté.

Koncepty a dějiny jsou bezesporu pozoruhodnou knihou, která dokazuje, že česká historie je schopna reflektovat moderní tendence historické vědy, zamýšlet se nad nimi a hledat a nacházet v nich inspiraci. Právem zasluhuje výraznější zájem odborné veřejnosti a neměla by uniknout pozornosti historiků, vysokoškolských učitelů i studentů.

Veronika Středová